

«LA FIRA DE VILA-RODONA, NOTAS HISTÓRICAS», PER FRANCESC VALENTÍ, 1905

*Dolors Saumell (introducció)**

Resum

Reproducció de l'article publicat a Lo Camp de Tarragona el 4 de novembre de 1905 per Francesc Valentí sobre els orígens de la fira de Vila-rodona. Introducció a càrrec de Dolors Saumell, en la qual ens situa l'autor, l'època i el context en què fou escrit el text i ens presenta els trets més generals de l'article.

Paraules clau: Activitat comercial, Vila-rodona, principis s. XX.

Abstract

Reproduction of the article published in Lo Camp de Tarragona on November 4, 1905 by Francesc Valentí about the origins of the Vila-rodona exhibition. Introduction by Dolors Saumell in which she places the author, the time and the context in which the text was written and presents the most general features of the article.

Keyword: business, Vila-rodona, early twentieth century.

L'autor del text històric, en Francesc Valentí, era fill de Vila-rodona, de família benestant, i amb una sòlida formació que es demostra amb el seu pas pels Estudis Universitaris Catalans iniciats l'any 1903, on sembla que estudià història de Catalunya, estudià de primera mà les fonts i remenà els arxius en les seves recerques històriques. Un exemple n'és aquest article, centrat en la fira de Vila-rodona i en les seves ordinacions de finals del segle XIV, que representen una aportació interessant. Del nostre autor, però, no ens consta cap obra publicada, tot i que entre el 1905 i el 1908 fa col·laboracions a la premsa.¹ Tenim indicis que visqué a Vila-rodona solter fins que, ja amb una edat avançada, es féu monjo del monestir de Poblet.²

D'altra banda, cal Valentí es troba documentat a Vila-rodona des de mitjan segle XVIII i hi consten notaris, advocats, farmacèutics, metges, botiguers o pagesos, caracteritzats per ser una família rica, especialment en possessió de terres.

* Dolors Saumell (Centre d'Estudis del Gaià): Bibliotecària i llicenciada en història. E-correu: dolors.saumell@gmail.com.

¹ Publica a *Lo Camp de Tarragona* i a *La Veu de Catalunya* entre els anys 1904 i 1908.

² Sobre la família Valentí: aportacions de Josep Santesmases, documents de registres parroquials del segle XIX-XX i *Vila-rodona al segle XIX*, Institut d'Estudis Vallencs, 1984.

Les notes històriques sobre la fira de Vila-rodona mantenen un fil argumental ben construït i que es deté en l'anàlisi de les seves ordinacions a finals del segle XIV. Per començar l'autor dedica uns paràgrafs introductoris amb l'objectiu de contextualitzar l'època on neix la fira (1391), la Catalunya del segle XIV governada per la Confederació catalanoaragonesa, de la qual remarca l'expansió mediterrània iniciada el segle XIII amb un important progrés econòmic i social. Francesc Valentí atribueix una gran importància al desplegament de les institucions, la seva regulació i el dret que les sustenta, que al seu parer són la clau de volta del progrés català, tant el del comerç marítim exterior, llavors centrat en el Mediterrani occidental, com el desenvolupament intern, social i econòmic, arreu del país. Posa com a exemple els codis comercials, segurament en referència al llibre del consolat de mar compilat a mitjan segle XIII, i seguit arreu d'Europa durant dècades. D'altra banda, i en el camp del progrés local, Francesc Valentí al·ludeix a les disposicions centrades en les concessions de mercats i fires. Val a dir que les fires tenen una importància comercial de primer ordre com a dinamitzadores de l'economia, i a diferència dels mercats, esdevenen elements bàsics de l'ordenació comercial,³ tenen també un caràcter més ramader i estan destinades a suplir les mancances del gran comerç de l'època.⁴ I el nostre autor hi afegeix, com a element a destacar, la seva perdurabilitat al llarg del temps, fet que evidencia el seu encert.

Un aspecte que sobresurt i que no podem passar per alt és el marcat accent nacionalista del text, propi de part dels autors catalans del moment; recordem que són els anys de la Lliga Regionalista, previs a la Mancomunitat (1914-1924), de construcció del país, d'institucionalització que aquí es vincula a la Pàtria sorgida a l'època medieval, dels comtes i reis que la varen fer créixer a través d'una institucionalització pragmàtica i progressiva, construïda sobre el dret, i que ens recorda la construcció ideològica dels textos noucentistes.⁵

D'altra banda, quan s'escriu el text, l'any 1905, Catalunya, i també el Camp de Tarragona, experimenten un fervor catalanista que es manifesta en la proliferació d'associacions culturals i polítiques, de premsa escrita, de diaris, butlletins i revistes, que sovint en són els portaveus. El diari on es publica l'article és *Lo Camp de Tarragona Portaveu de la Associació Catalanista y del Centre Nacionalista Català*, que es manifesta com un clar exponent d'aquest catalanisme que té una oberta voluntat de despertar la consciència del poble i que conté, a més d'escrits de caire polític, altres d'històrics i literaris. Una altra característica del diari, en bona part comuna a les publicacions periòdiques de l'època, és la seva vida efímera; s'imprimeix a Tarragona des de l'any 1900 fins al 1907.

Tornant a l'escrit sobre la fira, i després d'escriure el context històric general de Catalunya, en Francesc Valentí se centra en Vila-rodona i en la seva fira de finals del segle XIV, i destaca que fou concessió del bisbe de Barcelona, senyor de la vila. El nostre autor assenyalava que pertànyer al bisbat de Barcelona suposa un element diferenciador de la resta dels pobles

³ A Vila-rodona el bisbe de Barcelona creà l'any 1210 la parròquia i el mercat setmanal; Batlle, p. 89.

⁴ Batlle, Carme: *Fires i mercats: factors de dinamisme econòmic i centres de sociabilitat (segles XI a XV)*, p. 13.

⁵ Poc després, l'any 1906, Enric Prat de la Riba publica *La nacionalitat catalana* i Eugeni d'Ors inicia el mateix any les seves glosses a *La Veu de Catalunya*, diari on també publicà en Francesc Valentí.

del Camp de Tarragona, pertanyents al bisbat de Tarragona, i a la Comuna del Camp;⁶ interpreta que en la concessió de la fira, el poble de Vila-rodona es beneficia de pertànyer al bisbe de Barcelona, que la volgué afavorir, tot i que molt possiblement la seva ubicació, en una cruïlla de camins, també fou un element que contribuï a la seva consolidació. Recordem que en aquesta època encara són poques les viles que tenen fires, i les més properes són Valls (1331), Santa Coloma (1312), Montblanc (1281), Tarragona (1221), Reus (1342) o Vilafranca (1191).

Una vegada concedit el privilegi reial, l'any 1391, i fixada la seva durada, que acostuma a ser de quinze dies (com és el cas de Vila-rodona per Tots Sants), cal dotar-la d'una organització i preveure'n el funcionament, tasques que van a càrrec de les autoritats locals d'acord amb el senyor, en aquest cas el bisbe de Barcelona. Les primeres ordinacions que es documenten daten de 1393,⁷ dos anys després de la concessió, i tenen la intenció d'atraure negociants de fora, perquè d'ells depenia l'èxit, i al mateix temps han de fer de la fira una fita obligada al territori més proper. Una de les primeres mesures és l'exempció d'impostos. Tal com assenyala en Francesc Valentí les fires atrauen gent vinguda de tot arreu, i provoquen una situació anormal dins de la vila que necessita ser regulada.

Els vilatans han de preparar-ho tot per tal de reeixir la fira: sembla important condicionar els camins, facilitar els accessos tenint en compte que els marxants venien sovint en caravana de mules i carros tirats per bous; en conseqüència, cal netejar els camins, els vilatans no han de tragar fems ni llenya que no siguin necessaris per al forn; han de portar cànem, lli i teixits a la porxada de la carnisseria, que sembla que és el lloc de la fira. També han de posar civada i palla per tal d'alimentar el bestiar del Firal; cal també que posin llum a la porta per facilitar la vigilància durant la nit. És molt important poder assegurar les provisions de queviures per abastar la població i els molts forasters, i es formalitzen amb aquest objectiu contractes amb carnisseres i flequers de la vila. Es regulen també aspectes clau com la seguretat de les transaccions, centrada en els corredors, a qui es fa jurar el càrrec i s'imposa una fiança.

Al costat de la part comercial, firaires i forasters transformaven la vila, que s'omplia de gent, pagesos, mestres d'oficis, treballadors i adinerats, tots ells disposats també a tafanejar, a divertir-se; alguns dels quals, i no en poc nombre, a practicar el joc. Dins de les ordinacions el joc és un capítol força documentat; es prohibeix durant el dia, tot i que es podrà practicar de nit només en els llocs autoritzats (llocs públics i als patis de la fira), mai en cases particulars. Si es fan trampes s'imposa com a càstig rebre grans assots en públic. Sembla clar que el joc és un problema, i els segles XIV i XV es documenta un important grapat d'ordinacions arreu del país. Però no només del joc, sinó de tot allò que es mou al seu voltant, com podrien ser els préstecs o els empenyoraments. D'altra banda, un dels jocs més preuats i estesos arreu era

⁶ Organització que neix al darrer terç del segle XIII per tal de defensar interessos comuns, i que es reuneix a la Selva del Camp fins a inicis del segle XVIII. Dissolta pel Decret de Nova Planta.

⁷ «El 1446 se'n feren unes de noves per tal de fixar els llocs dels venedors de grans i llegums a la plaça nova, els artesans amb les seves taules als carrers veïns definits amb el nom dels principals propietaris de cases o a les voltes, com els venedors de drogues, safrans i salses; més lluny hi hauria les bèsties grosses i els porcs; tot vigilat pel mostassà, segons la documentació municipal.» Batlle, Carme: *Fires i mercats...*, p. 73.

el joc de daus. A la propera vila de Valls, per exemple, el joc de daus és prohibit l'any 1402 a causa de la seva proliferació; al costat del joc igual d'habitual eren les trapes, trucar els daus i tota mena de trapes relacionades, tal com ens demostren les ordinacions tant de Valls com de Vila-rodona de la mateixa època.⁸

No podem oblidar, però, que l'altra cara del joc són els ingressos, que reverteixen al comú del municipi, el qual rep a més dels beneficis d'arrendar els locals i els de les multes pels incompliments, que possiblement són moltes.

Més enllà del joc, qualsevol incompliment de les ordinacions és sancionat econòmicament i distribuït arreu de forma similar: un terç a l'acusador, un altre terç al municipi i el darrer a l'obra de l'església parroquial.

Podem concloure que en Francesc Valentí documenta la fira de Vila-rodona a través de les seves ordinacions, que aporten una informació rica, i ho fa de forma acurada i rigorosa, realçant una institució que durant la Baixa Edat Mitjana contribueix al desenvolupament econòmic però també, al llarg dels segles, al dinamisme social, cultural i lúdic. És així com la fira ha perdurat formant part indissoluble de la societat i de la cultura tradicionals.

Text

En altre temps, quan la nostra Patria estava en son més alt grau esplendor, quan la gloriosa bandera barrada era la propia representació del poder y la cultura y son nom era en gran manera admirat y respectat per les nacionalitats que en aquella època se compartian lo domini del món civilisat, no atrevintse cap d'ellas a negarli 'l predomini que per terras y mars s'havía conquerit; ben distants foren los procediments usats per sos governants dels que en la actualitat practiquen los que dirigeixen l'Estat espanyol.

Malgrat las sangnants y tan diverses lluitas que en lo segle XIV la Confederació tingué que sostindre, no creyan pas sos reys que havian de vencer a l'enemich ab l'educació exclusiva del poble pera la guerra, ni en la formació d'exèrcits permanents, ni molt menys en construir barcos únicament útils pera combatrer; ans al contrari, las principals disposicions que en aquella època 's dictaren y que foren causa d'admiració y exemple universal, totas s'encaminavan a fomentar lo conreu de las arts y industrias y a protegir lo comers, ja sigui 'l marítim, ab la creació dels importants consulats y llotjas ultramarinas y ab la tramitació del sens nombre de beneficiosos tractats de comers o bé'l més modest tràfeh interior, concedint remarcables privilegis als que concorreguessin a l'infiniat de firas y mercats que casi en todas las poblacions catalanas s'anavan celebrant. Essent ben bé la causa de l'enderrocament del poder marítim de la colossal Génova, mes que'ls esfereïdors combats navals de Constantinopla y Alguer, la constant competencia que las galeras catalanas, protegidas per aquellas atinadas disposicions, li feyan en lo comers ab los moros del Extrem Orient.

Si'l brillant desenrotllo mercantil es lo que dona, tant ara com sempre, poderiu y forsa als pobles, y si las antigüas institucions y costúms comercials catalanas

⁸ Secall i Güell, Gabriel: «Els joglars, els jocs i les fires del Valls medieval (segles XIV i XV)». *Quaderns de Vilaniu* <www.raco.cat/index.php/quadernsVilaniu/article/viewFile/107600/135418>.

foren l'exemple y pauta pera la formació de las principals recopilacions y códichs de comers de las demás nacións; l'estudi de quasevulga manifestació del tráfeh català en l'edat Mitjana té de revestir escepcional importancia, no solsament baix lo punt de vista historich, sinó pel valor que aquellas sabias institucions poden obtindrer encara arregladas á las necessitats modernas. Mes no es únicament baix aquestos aspectes que crida l'atenció l'institució de que'ns aném a ocupar, donchs no és una institució morta, no ha desaparegut encara son funcionament; encara en la actualitat, després de més de cinch cents anys, se conserva pera conseguir lo mateix fi pera que fou creada.

La població de Vilarrodona, que si be que topogràficament está compresa dintre del Camp de Tarragona, en quant a sa part administrativa no figurava dintre de l'agrupació que formavan la major part de poblacions d'aquesta comarca. Desde antich lo Bisbe de Barcelona era'l senyor de la vila, y ell o sos representants eran los que junt ab la Cort de prohoms se cuidavan de l'administració de la mateixa. Aquesta intervenció directa del Bisbe y l'esser lo centre dels domínis que a n'aquestas parts aquest senyor tenia, fou, sens dubte, la causa de que dita població obtingués relativa importancia, major, segons sembla, que la que en la actualitat té.

L'esperit mercantil de l'època també tenia, donchs, que estar representat en aquesta vila, aixís és, que a més del mercat que per concessió regia s'hi celebrava cada dijous, necessitavan sos habitants altra manifestació comercial més potent que, además de donar vida a la població, servís pera satisfer las moltas necessitats que en aquella important comarca s'anavan presentant. Per això, en l'any 1393, l'Universitat de Vilarrodona, a instancias del Bisbe de Barcelona, En Ramon d'Escala, conseguia del Rey Joan I la concessió d'una fira que cada any se celebrés en la dita vila comensant per la festa de Tots-Sants y durant los quinze dias següents a aquesta festa.

En la concessió 'l Rey otorgava guiatge a todas las personas que la fira concorreguessin junt ab llurs coses y mercaderías, estant tots segurs baix la seva especial protecció y guardia mentre hi anavan, hi permaneixían, y'n tornavan, no poguent ésser presos, detinguts ni penyorats per culpa de crims o per deutes d'altres; si bé en aquest privilegi no hi estavan compresos los traidors, moneders falsos, saltadors de camins, heretges, sodomitas, lladres públichs y'ls qu'haguessin comés crims de lesa magestat. Lo Bisbe de Barcelona, com a senyor de la població, també aprovava y assegurava'l dit guiatge mentres estiguessin dintre sa jurisdicció, exceptuant no obstant a las personas que haguessin fet alguna injuria a algú de Vilarrodona o de son terne; y además, als que concorreguessin a la fira 'ls eximía de pagar las imposicions de pes y mesuratje y altras semblants, poguent comerciejar ab las sevas mercaderías sense satisfer cap mena de drets ni impostos.

Pera procurar l'assistencia a la dita fira y conseguir que hi anessin lo major nombre de tractants, En Ramon Domenge, que llavors era batlle de Vilarrodona, en representació del senyor Bisbe, escrigué durant los últims dias de setembre diverses cartas als batlles de Santa Coloma, Vilafranca, Montblanch, y Valls y als veguers de Tarragona notificantlos-hi la concessió obtinguda del Rey y pregant que publiquessin en sas respectivas poblacions una crida en la que s'expressavan tots los privilegis y concessions de que fruirían los assistents a la propra fira.

La celebració d'una institució de la naturalesa de la que'ns ocupém, ab los importants privilegis y beneficis concedits pel Monarca y'l Senyor als que hi conconcorreguessin, tenia que motivar l'aglomeració de tota mena de gent provinent de las més diverses parts, posant a la població en una situació anormal y, per lo tant necessitada de disposicions especials que preveyessin y reglamentessin los diferents

conflictes que's podían presentar; a aquest fi y pera donar las majors facilitats a la celebració de la fira, la Cort de Vilarrodona publicá'l día 25 d'octubre unas Ordenacions imposant diversas penas als que las contrafessin. Primerament manava a tots los que tinguessin terras afrontadores ab los camins que conduian a la vila, los netejessin de pedras y brossa y altres objectes que hi fessin nosa; prohibint també que ningú passés cargas de llenya y fins pel lloch ahont la fira celebraría, a no ser qu's anés aquella destinada al consúm del forn.

Com que la importancia de la fira depenia del nombre de mercaderias y bestiar que s'hi presentessin, ordenavan los prohoms de la Cort a tots los que tinguessin cánem, lli, llana y teixits d'aquestas substancias, que'ls portessin despres de missa als porxos de la carnisseria ahont hi hauria la fira y además que'ls que tinguessin bestiar y bestias grosses, los manessin a la fira tenintlos en lo lloch destinat fins que fossin ditas vespres; y pera procurar la Cort, que pogués ésser ben atesa la manutenció dels animals forasters, manava que quansevulga persona que tingués civada y palla, l'havia de vendre a tothom que'n demanés.

Altra disposició de las ditas Ordenacions estava encaminada a donar seguretat a las transaccions que durant la fira's fessin y a procurar que las personas que havín de valdres d'intermediari no deixessin la seva bona fé abandonada en mans de qualsevulga, aixís és, que obligava a tots los que volguessin usar de l'ofici de corredor, a jurar devant l'honrada Cort que desenpenyarían ab fidelitat son càrrech, y además havian de dispositar en poder de la mateixa una suficient fiança, si bé que no comprenia aquesta disposició als corredors de Vilarrodona que ab posterioritat haguessin complert aitals requisits.

Desgraciadament, tant en èpocas antigüas com en l'actualitat, un dels vicis que ab més força s'ha desenrotllat en las reunions de la naturalesa de la que'ns ocupém y que's pot dir ben bé que és lo factor més influient pera debilitarlas y fins en certa manera arribar a ferlas perdre, és lo joch, per tots los punts ahont s'hi manifesta l'exstencia de diners, desseguida s'hi presenta ell pera anar arreballant d'un a tots los productes d'un gran nombre d'honrats esforços i treballs, deixant a la miseria als que temptats de l'ambició, s'han anat enredant dintre las arpas d'aquest abominable vici. Per aixó, una de las cosas que més tenia de preocupar als prohoms que formavan la Cort de Vilarrodona, que tant interessats estavan en lo bon éxit de la fira, seria'l procurar que'l joch no pogués extendres en la novella institució y aixís s'explica que la major part de las disposicions contingudas en las ja anomenadas Ordenacions tractessin de reprimir l'abús d'aquest vici.

Durant la fira de la dita Vila ningú podia jugar ni tenir taula de joch en cap casa ni lloch cubert o amagat, sinó tan sols en lloch públich, dintre'ls patis de la fira, estant completament prohibit lo jugar de dia; en las mateixas Ordenacions se castigava baix forta pena als que s'atrevisson a jugar al *joch de la Rabó*; aquestos lo mateix qu'els que usessin daus falsos, emplomats o ab senyals y tota mena de trampas, y joguessin florins y demás monedas dauradas o falsas serían passejats per la Vila ab aplicació de grans assots sense cap mena de mercé.

L'interés manifestat pels prohoms de la Cort en evitar los danys ocasionats per l'abominable vici de que nos ocupem, tenia de manifestarse més respecte als vehins de Vilarrodona; per aixó, en una de les disposicions manavan que nhingú gosés prestar sobre penyoras a cap home de la Vila, diners pera jugar y que ningú comprés a cap jugador aitals penyoras, donhs, si tal cosa feyan, perdrien tot lo prestat y la penyora seria retornada franca a son propietari.

Acabavan aquestas Ordenacions manant que tothom havia de treurer llum a la porta de son alberch mentres la guaita de la Vila recorreria la població durant las nits de la fira.

Las moltas y diversas penyoras imposadas als contrafactors de las Ordenacions se distribuían, tocant un ters, a l'acusador, l'altre, a la Cort de Vilarrodona, y'l restant se destinava a l'obra de l'iglesia major.

També tenia de preocupar als jurats de la Vila, l'alimentació dels molts forasters que en ocasió de la fira hi concorrerían, per lo tant, no's descuidaren de prevenirse, firmant un contracte especial ab lo carnicer de la Vila en Francesch Moster, en lo que aquest se comprometia a tenir, mentres duraria la fira, lo seu lloch bast de tota la carn de moltó necessaria y de la de vedella y porch, que a judici del Senyor y'ls jurats, tindria de matar, venentla al mateix preu que la dita carn se vendria a la vila de Valls, incorreguent en un rescuda pena si deixava la carniceria durant los quinze dias que la fira duraria. Altre contracte celebraren los dits jurats ab en Pere Argilaga y en Bernat Oller y sas respectivas mullers, los quals se comprometían a tenir lo lloch de Vilarrodona durant tots los dias de la fira ben proveit de bon pa de fleca, pastant cada día tots los pans que fossin necessaris.

Per fi la fira 's comensá'l dissabte dia de Tots Sants de l'any 1393, probant lo bon èxit de la mateixa las moltes transaccions que en ella's feren y de quins contractes escrits encara se'n conservan alguns en l'actualitat; mes la concurrencia aumentá'ls dias següents, puig aixís se desprèn d'una carta fetxada a 3 de novembre que'l batlle de Vilarrodona dirigía al de Bráfim manantli de part del Senyor Bisbe, que fes fer al seu poble una crida al objecgte de que tots los homes de dit lloch concorreuessin ab llurs armas a la fira lo diumenge primer vinent a primera hora del matí a fi de donarhi més lluiment y seguretat, donchs que sería'l dia més concorregut.

Llarch fóra ocupar-nos dels diferents periodos per que ha passat l'antiga fira de Vilarrodona y son estudi sortiria dels límits que'ns hem proposat al comensar aquestas ratllas, que no han tingut altre objecte que donar algunas noticias sobre'l origen de la més important fira que en la actualitat se celebra al Camp de Tarragona.

FRANCESCH VALENTÍ

NOTA DE L'AUTOR: «Los principals datos, de que'ns hem valgut per la redacció de las presents notas están trets dels documents de l'època existents en l'Arxiu Parroquial de Vila-rodona.»